

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה דיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

השמעת מוזיקה דרך לימוד לתלמידים בימי ספירת העומר

לשמחה אלא להנאה או לכבוד, לא ידענא שום מקור לאיסור. ועיין במגן אברהם, שנהגו לאסור לעשות ריקודים ומחולות של רשות בימי הספירה, ואילו משמיעת כלי זמר לא הזכיר כלל.

אולם רבים מגדולי הפוסקים הבינו שיש ללמוד מדבריו שאסור לזמר ולשמוע מכלי זמר על דרך קל וחומר, שהרי כלי זמר דרכם להרבות שמחה יותר מריקודים ומחולות, וראה בערוך השלחן (סעיף ב) שכתב: "ומותר לעשות סעודה אך לא בריקודים ומחולות, וכל שכן שאסור לזמר בכלי זמר". וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סימן קיא) "ולדעתי הוא איסור כלי זמר בכלל מה דאיתא במגן אברהם, ואף דלא הזכיר כלי זמר, מכל מקום כלי זמר הוא כל שכן, דהוי שמחה יתירה מריקודים ומחולות". והאריך בהוכחות שכלי זמר מרבים שמחה יותר מריקודים ומחולות.

וכך פסק בספר אגרות משה (או"ח ח"א סימן קסו יו"ד ח"ב סימן קלז) לאסור שמיעת זמרה, והאריך בדין האיסור לשמוע כלי זמר כל השנה מצד אבלות על החורבן וביטול הסנהדרין (סוטה דף מח.), ודעתו כי יש לבעל נפש להחמיר שלא לשמוע אפילו שירה בפה ושלא על היין כל ימות השנה, וכתב שבימי הספירה יש לאסור שירה בכלי אף למתירים. ובספר אשרי האיש (פרק סה אות כ) מביא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שאין מקור לאיסור שמיעת ניגונים בימי הספירה, אלא שמצד הדין כל השנה אסור לשמוע, ומכל מקום המנהג להתיר, ובימי הספירה המנהג לאסור.

ויש לדעת כי יש חילוק בעניין זה בין ימי העומר לימי בין המצרים. ימי בין המצרים עיקרם ועניינם לנהוג באבלות על חורבן בית המקדש אשר הורס ואשר הודש, לא כך ימי ספירת העומר שטעם האיסור לישא אשה ולהסתפר, וכן שלא לשמוע כלי שיר, איננו מעין האבילות של ימי המצרים, אלא גדר הדבר הוא "שלא להרבות בשמחה"

המשך בעמ' ב'

שאלה: מלמד תינוקות של בית רבן העושה מלאכת הקודש נאמנה, דרכו לבאר ולהסביר לתלמידיו את תוכן הלימוד בצורות ייחודיות ומעניינות. עתה הם עומדים ללמוד פרשת 'משפטים' שיש בה הרבה הלכות קשות ומורכבות לנערים הרכים, ורצונו להעביר את השיעור על ידי השמעת הדינים שבפרשה בתקליט מיוחד שמעביר את הנושאים בצורה חיה וברורה, אלא שבתקליט יש מוזיקה ברקע ובמעברים שבין הקטעים, האם מותר להשמיעה בימי הספירה?

תשובת מורינו הרב שליט"א:

המקור לכך שנוהגים להימנע מענייני שמחה הביא הטור (או"ח סימן תצג מתשובת הגאונים) "שלא להרבות בשמחה, שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא", וכמו שאמרו ביבמות (דף ס"ב): שנים עשר אלף זוגות תלמידים היה לו לרבי עקיבא, וכולם מתו באסכרא מפסח עד פרוס עצרת, מפני שלא נהגו כבוד זה בזה. (וכן הוא בבראשית רבה פרשה כ"א סימן ג'). אמנם בדברי הטור והשלחן ערוך (סימן תצג) לא נזכר כי אם: א. שלא לישא אשה. ב. שלא להסתפר. ובמגן אברהם (סק"א) הוסיף על כך שנהגו לאסור ריקודים ומחולות של רשות, וכתב עוד: "ונראה לי שאף מי שעשה שידוכים אסור לעשות ריקודים ומחולות". [ובשער הציון (סק"ד) מסתפק אם איסור ריקודים ומחולות של רשות נוהג גם בימי הספירה שלא נוהג בהם איסור תספורת, להנהיגם להתיר את התספורת עד ראש חודש אייר, ומר"ח סיון עד עצרת].

ומכלל דברי המגן אברהם שאסור לעשות ריקודים ומחולות, הוציאו הפוסקים שהוא הדין והוא הטעם שאין לשמוע שירה מכלי זמר. האמנם שיש שפקפקו שאין ראייה מדבריו לאסור שמיעה בלבד ללא ריקודים, ראה בשו"ת דבר יהושע (חלק ג סימן סג) שכתב: "אומרים שגם בימי הספירה אין לשמוע כלי זמר. אבל זמירות שאינם

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

לעשות שיפוצים בימי הספירה

אחד שתכנן לעשות שיפוצים בבניה של גבס קל, לפאר את סלון ביתו ונדחה העניין עד ימי הספירה, ושואל האם מותר להתחיל את השיפוץ בימי ספירת העומר כדין בגד חדש, או שראוי לדחות לאחר ימי הספירה.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אין איסור לשפץ את הבית בימי ספירת העומר, מטעם שבפוסקים כתבו אלו מנהגים נמנעו מהם בימי העומר כדי למעט בשמחה, ולא הזכירו לאסור בניית בית.

הוראת קבע שהמשיכה להיגבות לאחר הפטירה

אדם שחתם הוראת קבע לכולל למשך שנה, כתום תקופת השנה אמר לראש הכולל שימשיך לגבות ולא הגביל לזמן ולאחר כמה חודשים שבק חיים ונפטר, לאחר פטירתו המשיכה הה"ק לרדת עד שהפוסקה על ידי אחד הירורשים. שואל ראש הכולל, האם עליו להחזיר את הכסף שירד לאחר הפטירה לירורשים או לא. [והוסיף לציין שאין לנפטר ילדים כך שמסובך לאתר ילדים].

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אין ראש הכולל צריך להחזיר את הכסף שנגבה לאחר פטירתו. ומשום שמסתבר שכשאמר המנוח להמשיך את הה"ק, כוונתו הייתה לעוד תקופה של שנה, ואפשר

להסתמך על הפוסקים שירורים חייבים לקיים נדר המת.²

לתת שאריות של לחם ליונים

אדם שנוהג להניח את שאריות הלחם ליד חלון ביתו שיאכלו היונים, והדבר מפרע לשכניו וגורם להם סבל של לכלוך וריח, וכדברם אליו יום ויום שיפסיק ממנהגו זה, ואומרים לו שהדבר אסור, הן מצד הלכות נזקי שכנים, והן מצד ביזיון אוכלים שאסור להאכיל מאכל אדם לבעלי חיים, והוא שואל ומקש לדעת האם אכן עליו להימנע מכך כטענות שכניו.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

עצם האכלת היונים אינה אסורה,³ אמנם כיוון שהדבר גורם נזק לשכנים, וודאי שהדבר אסור ועליו להימנע מכך מהיום והלאה.⁴

4 וראיה לכך, מבבא בתרא (דף כג.) שהיו אומנים מקיזו דם עושים מלאכתם על ידי דקלים קטנים שהיו לרב יוסף והיו באים עורבים לאכול את הדם ופורחים לדקלים של רב יוסף ואמר "אפיקו לי קורקור מהכא". וכן פסק הרמב"ם בהלכות שכנים (יא ח) שהנזק הוא על ידי שהעורבים מלכלכים את הפירות, וכן הדין בכל נזק של ריח רע או כל נזק שאין אדם יכול לסבול, (רמ"א חו"מ סימן קנה לט).

אמנם הרי מדובר כאן באוכל שכבר אינו ראוי לאדם, כיום גם כן אין מצוקה של אוכל כפי שהיה בזמננו, ואדרבה משליכים אלפי טונות מדי שנה, ולכן אין סיבה לאסור כל עוד שהאוכל לא מיועד לאדם, והוא יושלך לאשפה בבזיון, והמשנ"ב שציין שהעולם נוהגים היתר, ציין זאת בזמנו כשעוד היה מחסור של אוכל לאנשים. כיום אין זה על חשבון אנשים, אלא מדובר בפת שאם לא שיניח על החלון, הוא ישלך, ובוהו אין לאסור.

את הנדר ממנו העיזבון. ועיין במה שכתבנו בתשובה על עניין זה 'מכתלי בית הדין' (ח"ב סימן מא), ראו שם.

3 במשנה ברורה בסימן קעא (סק"א) הביא את ההלכה שאין מאכילין מאכל אדם לבהמה והוא הדין לעופות. אמנם ראה בשו"ע סימן שכא (ס"ב) שמוותר לפרור לחם לפני התרנגולים, ובסימן שכד (ס"ו) לחתוך דילועין לפני בהמה, ובמשנה ברורה שם (ס"ק לא) דן לגבי המנהג לתת לפני העופות בשבת שירה שאסור בשבת משמע לפני שבת מותר.

2 במחלוקת הבית יוסף והרמ"א אם גם בצדקה אומרים "אמירתו לגבוה כמסירתו להדיט", כתב בקצות החושן (סימן ריב סק"ד) כי רוב הפוסקים נקטו שלא אומרים, אמנם בפתחי תשובה (ריב סק"ט) הביא תשובות חתם סופר בכמה מקומות שנקט לדינא שאומרים ושגם הרמ"א אינו חולק, וכאמור המנוח הסכים שההוי"ק לכולל תישאר, ומן הסתם מצידו ללא הגבלת זמן או לכל הפחות לשנה, ומאחר והממון תפוס בידי ראש הכולל יכול לטעון 'קים לי' כהפוסקים שירורים מחויבים לקיים

1 שהרי אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב דעת השולחן ערוך (סימן תקנא ס"ב) שאסור רק בניין של שמחה, רק שהר"ן שהביא בבית יוסף חולק שכל בנין שאין צריך לו כי אם להרווחה בעלמא אסור וכ"פ במשנה ברורה (ס"ק י"ב). אמנם כבר הרחבנו בזה שימי הספירה לא נקבעו אלו לאבלות ולא כתבו הפוסקים אלא למעט שמחה, ודי במה שהזכירו, וראה שו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן מא) ובשו"ת יחודה דעת (חלק ג סימן ל) שכתבו להתיר בפשיטות.

נטל את סיר הטשולנט
במקום סיר המרק

שאלה: ליל שבת קודש. אשת חיל צופיה הליכות, הכינה לכבוד שבת כל מיני מטעמים מבעוד יום על הפלטה מוכנים, וכבואה לקחת את סיר המרק, אחזה בלבול ונטלה בטעות מהפלטה את סיר הטשולנט והניחתו על גבי השיש. כאשר פתחה וראתה את הטעות, הבינה וסברה כי לא יהיה לה למחר ליתן לבני ביתה טשולנט חם לכבוד שבת, מאחר וידעה כי אסור להחזיר לפלטה סיר שנטלו שלא על דעת החזיר. בעוד הסיר רותח ומהביל בטרם יתקרר, היא מיהרה לצאת מביתה לשאול את הרב כדת מה לעשות ומה ההלכה במצב כזה.

תשובה: למעשה יש מקום להקל להחזיר את הסיר טשולנט בעודו חם, וזאת מפני כמה צירופי סברות וכמו שנבאר.

ידועה ההלכה, כי סיר שהורד מהאש בשבות אסור להחזירו אלא בהתקיים חמשה תנאים: 1. שיהיה המאכל מבושל כל צורכו והוא חם. 2. שתהיה דעתו להחזיר לאחר מכן. 3. שיאחז את המאכל בידו. 4. שתהיה האש גרופה וקטומה. 5. דווקא על גבי האש ולא בתוכו. [ונחלקו השולחן ערוך והרמ"א בסימן רנג סעיף ב, לדעת השו"ע צריך שלא יניח על גבי קרקע, ולדעת הרמ"א שיחזיק בידו ושתהיה דעתו להחזיר.]

ושני נידונים יש לברר במי שמוריד סיר בטעות: א. האם נחשב דעתו להחזיר, שהרי דעתו ורצונו שהסיר יעמוד על האש ורק בטעות הוריד אותו, מצד שני יש לומר להיפך, שבפועל כאשר נטל את הסיר לא הייתה להחזירו שהרי סבר שזהו סיר המרק. ב. האם להניח על גבי השיש נחשב כהניח על גבי קרקע, ואם דינו כהניח על גבי קרקע לא מועיל שתהיה דעתו להחזיר, או שנחשב כהניח על גבי ספסל שמקילים בשעת הצורך כשהיה דעתו להחזיר (משנה ברורה רנג סקנ"ו).

ולמעשה, לגבי הנידון הראשון האם נטילה בטעות נחשבת כדעתו להחזיר דעת הגרש"ז איירבאך להחשיבו כדעתו להחזיר, והטעם כנזכר לעיל, שסוף דעתו של זה שהסיר יעמוד על האש ורק בטעות הסירו. (מאור השבת ח"א עמוד תקד. ובתיקונים ומילואים בשמירת שבת כהלכתה פ"א ס"כ)

נשוב לנידון השני, אם להניח על גבי השיש נחשב כהניח על גבי קרקע, הרי שלא תועיל דעתו להחזיר, והדבר לא מוכרע איך נחשיבו, אמנם מהביאור הלכה (ס"ב ד"ה ודעתו להחזיר) יש מקום להקל בדעתו אפילו בהניח על גבי קרקע, אבל בנידון דידן שאין דעתו מפורשת יש מקום להחמיר, ואכן הגר"ש וואזנר אוסר (מבית לוי ח"ח ס"כ), אכן יש מקום להקל בפלטה שיש אומרים שאין בה חשש מחזי כמבשל ולסמוך על הצירופים הקודמים. ובאופן שאי אפשר בעניין אחר יש מקום להקל גם אם עומד על בלך שעל הגז, בצירוף דעת הר"ן שאין חזרה בשבת עצמה, ויש סוברים שיש דינו כספסל ויש סוברים שהוא בגדר דעתו להחזיר.

כבר הזהירו והתריאו רבות, שלא לקחת חבילות ממדינה למדינה ללא בדיקה, וכל זאת לאחר מקרים שאנשים רבים וטובים נפלו קרבן על ידי אנשי דלא מעלי, ששלחו איתם דברים אסורים וכדומה והסתבכו לאחר שנתפסו.

אולם, כאשר ביקש ראובן מידידו לוי בבית הכנסת הקהילתי אשר באחת ממדינות אירופה, שייקח עמו את השטריימל שלו לניקיון ושיפוץ בנסיעתו לארץ ישראל, לא העלה לוי בדעתו לחשוך במהומה והסכים בשמחה. כאשר עבר לוי בטרמינל במסלול הירוק, לאחר הצהירו ב'טופס מכס' שאין עמו חפצים שחייבים במיסים, התמזל מזלו ואחד מפקידי המכס החליט לעוצרו ולערוך חיפוש במזוודותיו. ויהי כאשר פתח את קופסת השטריימל התגלה כי בתחתיתה מוסלקים כמות גדולה של תכשיטי יוקרה. פקיד המכס הודיע ללוי כי החוק קובע כי במקרה של הצהרה כוזבת, רשות המסים רשאית להחרים את החבילה או להטיל קנס על בעל החבילה כתנאי לקבלת החבילה, והברירה עומדת כעת בפניו. משראה שכן נאלץ לוי לשלם מכיסו את הקנס והמיסים, עד שהצליח לשחרר את התכשיטים ולהמשיך לדרך.

מעבר לחוסר הוגנות - בלשון המעטה - שהיה מצד ראובן, יש לדון במקרה זה גם מהפן ההלכתי: א. האם לוי היה חייב להציל ולמנוע את ההחרמה של התכשיטים. ב. האם ראובן חייב לשלם ללוי את הקנס שנאלץ לוי לשלם בגללו.

ונתחיל בזה, שוודאי מצד דיני וחיובי שומרים לא היה על לוי לשלם את הקנס, ואילו היו מחרמים את התכשיטים לא היה חייב לשלם, מכיוון שלא קיבל שמירה על התכשיטים כלל וכלל. ראה בשולחן ערוך חושן משפט סימן רצא סעיף ד, וברמ"א: "שמעון קבל ספרים מראובן להוליכן למקום אחר ונלקחו במכס, ואומר שראובן פשע שאמר שאין נותנין מכס מספרים, ובלא כן לא היה מקבל עליו השמירה כי אין רצונו לטרוח בדבר המכס, הדין עם שמעון", וכאן אף לא ידע מקיומם של התכשיטים, פשוט וברור כביעתא בכתחא.

נעבור לדון האם מצד מצוות השבת אבדה היה עליו חייב להציל את "ידידו" מהפסד הממון. האמת היא שאם נאמר "קוב הדין את ההר", הרי שראובן הפסיד לעצמו בכך שלקח סיכון והכניס את חברו לסיפור, ואין לנו לדאוג לכאלו ושכמותם, אלא שבכל זאת ומצד לפנים משורת הדין, יש לברר האם יש מצוות

השבת אבדה בכגון זה. מעיקר הדין אין חיוב להשיב אבדה רק בחינם ללא הוצאת ממון וללא הפסד ממון, כמבואר בשולחן ערוך (סימן רסד ס"א), אמנם כתב בשולחן ערוך: ואף על פי כן יש לו לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק ולומר: שלי קודם, אם לא בהפסד מוכח. ואם תמיד מדקדק, פורק ממנו עול גמילות חסדים וסוף שיצטרך לבריות. (אלא אם הוא בטוח שחברו ישלם לו הפסדו חייב להשיב, שולחן ערוך הרב הלכות אבידה סעיף ג).

ואשר הורם עד כאן לעניינו: א. אין על לוי חיוב מדינא להציל את התכשיטים כיוון שעליו להוציא ממון מארנקו שלו, ב. אמנם לאחר ששילם וודאי שחייב ראובן להחזיר לו הוצאות אלו, ולא מצד שראובן גרם נזק ללוי - ומצד הלכות מזיק ודינא דגרמי, אלא שפעולתו של לוי נחשבת למהנה חברו ומשביח נכסיו, מכיוון שהנזק וודאי, והוא במעשיו הצילו מאבדון. (בבא קמא דף נח. בתוספות ד"ה מבריה, שבברי הזיקא אין נחשב למבריה ארי מנכסי חברו, ואין כאן מקומו להאריך בעומק הנושא, ועיין בשו"ת בני אהרן סימן מג).

ונראה עוד לבוא ולומר, כי מעבר לתשלום ההוצאות שהיו על לוי שעל לראובן לשלם, עליו לשלם גם שכר טרחה טבין ותקילין כפי ששווה פעולה שכזו, שהרי כרוך בכך זמן רב ודאגה לסדר את כל הברוקרטיה של רשות המיסים. [ואף שאין ליטול שכר על השבת אבדה אם לא התבטל ממלאכתו, בזה שאינו חייב מן הדין, יכול ליטול שכר, וראה פתחי חושן אבידה ומציאה פרק ח הערה ד שגם בתפוס באבדה אינו מחוייב אם אינו בטוח שהבעלים ישלמו לו אחר כך.]

סימוכין לכך, על פי דברי המהר"ק שהביא בהשמטות רבי עקיבא אייגר בסימן רצא (דפוס צורת הדף), לעניין שומר חנם שפטר מלהציל את העדר בשכר, שאם הוציא כדי להציל נוטל מה שהוציא, ובמהר"ק כתב בשם מהרי"ב, שאם הציל בעצמו נוטל שכר עצמו. אמנם שיש לדון בזה, כיוון שלא ירד על דעת ליטול שכר טירחה, אלא שבוודאי אם יטען לוי שהתכוון שישלם לו על הזמן והטירחה, הרי שהוא מוחזק בתכשיטים, ולא יחזיר לו עד שישלם לו עד השקל האחרון.

המשך מכתלי בית ההוראה מעמ' א'

כלשון הפוסקים. ולצד זה, מצינו כמה חילוקים ביניהם, כמו שבימי הספירה לא אסרו לקנות דברים חדשים, וכן עוד שבימי הספירה פסק במשנה ברורה (סק"ב) שאם נזדמן לו איזה ענין שצריך לברך עליו שהחינו יברך, ואינו כן בימי בין המצרים שאסרו לקנות דברים חדשים ושלא לברך שהחינו.

ואשר הונף ואשר הורם מכל האמור, דאמת שנהגו איסור בימי ספירת העומר שלא לשמוע שירה וזמרה כלל, וראה מה שכתב בשו"ת מנחת יצחק (שם) שגדול כוח המנהג שלא להתענג מכלי זמר בימי הספירה, עד שיש לומר שנהגו באיסור דאורייתא דהוי כמו נדר, כמו שכתב החתם סופר (יו"ד סי' ק"ז) דהביא מהר"ן נדרים (דף ד). דכל שמקבל עליו לעשות מצוה, הוי מן התורה, כדכתיב מפיץ זו צדקה, וגם קבלת האבות מחייב את הבנים, ואין להקל ראש בדבר. וכבר האריכו הפוסקים האחרונים למעניתם, שאין לחלק בין שמיעה מכלי שיר עצמם לשמיעת הקלטה של כלי שיר, כי בכלל האיסור הוא גם שלא לשמוע על ידי טייפ ובכל צורת השמעה שהיא.

אמנם כל זה כאמור הוא כאשר הדבר נעשה לשם תענוג והנאה, ואילו בנידון זה שאין כאן שמיעת מוזיקה לעורר שמחה, והמוזיקה לכשעצמה איננה מעוררת ריקודים ומחולות, אלא הן מנגינות שקטות כדי לסדר את הדברים הנלמדים בשופי ולהפריד בין הדבקים שהלימוד יהיה נעשה ברגיעות ובאופן שירתק את לב התלמידים, נראה להתיר. ומיהו כל שיכול לצנוז ולמחוק מתוך הטייפ את השירים שמושמעים בין הפרשיות, בוודאי יעשה כן, ולא קאמינא אלא במה שהוא חלק מן הלימוד ואי אפשר להסירו. גם זאת ראוי למלמד לומר לתלמידים ולחנכם בדבר, שאין כאן שמיעת מוזיקה לשם הנאה ושמחה, ולא הותר הדבר אלא מפני צורך הלימוד לתועלת ולא לשם שירה וזמרה. כל זה בימי העומר, אמנם בימי המצרים שהטעם הוא משום אבילות יש להחמיר יותר.

